

ศาสตร์และศิลป์เพื่อพัฒนาไตรสิกขา

Science and arts for the development of the Tri-sikkha

พระเทพวัชรเมธี¹, พระมหาเอกชัย คำลือ², พระมหาไมตรี กองแสน³

Phea Devavajramedhi¹, Phramaha Aekkachai Khamlue², Phramaha Maitree Kongsae³

^{1,2,3}มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Mahamakut Buddhist University

Corresponding Author's Email : Aekkachai.kha@mbu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาศาสตร์และศิลป์ 2) เพื่อพัฒนาไตรสิกขา โดยบทความวิชาการเป็นการศึกษาค้นคว้าข้อมูลเอกสาร หนังสือตำราที่เกี่ยวข้อง สามารถใช้ศาสตร์ที่ได้ศึกษาแล้วเรียน ต่อยอดไปสู่การพัฒนา หรือประยุกต์ใช้ความรู้ อันเรียกว่า ศิลป์ สามารถนำไปสู่การพัฒนาไตรสิกขา อันเป็นธรรมะที่แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาและศาสนาแห่งการศึกษา ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ผลการศึกษาค้นคว้าพบว่า บุคคลที่ได้ศึกษามีความรู้รอบด้าน มีการใช้ศาสตร์และศิลป์ได้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์ต่าง ๆ สามารถพัฒนาไตรสิกขาได้เป็นอย่างดี มีไหวพริบในการดัดศักยภาพของศาสตร์ที่ตัวเองได้ศึกษามาใช้ได้ตรงกับเหตุการณ์ สถานการณ์ ที่ประจวบเข้าในขณะนั้น พัฒนาสิ่งที่เหมาะสมให้เป็นไปในทิศทางที่ดีมากกว่าเดิม มีปัจจัยเด่นที่ช่วยสนับสนุนผู้ปฏิบัติตามแนวไตรสิกขา ให้ดำรงตนอยู่ในแนวทางแห่งศีล สมานปีญญา อันจะนำพาผู้รู้และปฏิบัติตามให้ถึงความสำเร็จ

คำสำคัญ : 1. ศาสตร์, 2. ศิลป์, 3. ไตรสิกขา

Abstract

This academic article Its objectives are 1) to study science and art 2) to develop tri-sikkha by the academic article is a study and research document. Related textbooks can use the science that has been studied extend to development or applying knowledge which is called art, can lead oneself to the development of the tri-sikkha which is a dharma that shows that Buddhism and the religion of education effectively

The results of the study found that Individuals who have studied have knowledge of The use of science and art is appropriate for different situations. Able to develop triads as well Has a flair for drawing on the potential of the science that he has studied to match the events and situations that converge at that time. Develop what is experienced in a better direction than before. There are outstanding factors that support those who follow the Tri-sikkha practice to maintain oneself in the way of precepts, concentration and wisdom, which will lead those who know and follow them to success

Keywords : 1. Science, 2. arts, 3. Tri-sikkha

1. บทนำ

การดำรงตนอยู่ในฐานะชาวพุทธ ผู้ดำเนินชีวิตตามแนวหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา อันมีหลักธรรมมากมายให้เลือกสรรนำมาประพฤติปฏิบัติตาม ให้เหมาะสมแก่ฐานะ แก่เหตุการณ์ หรือบริบทที่ตนประสบพบเข้านั้น ๆ ไม่ว่าจะโดยในฐานะบรรพชิตคฤหัสถ์ หากได้ดำรงตนตามที่กล่าวมานี้ ย่อมมีหลักประกันที่จะได้พบกับความสุข หรือความสำเร็จตามแนวทางการปฏิบัติหรือหลักธรรมที่บำเพ็ญอยู่นั่นเอง

พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาแห่งปัญญา เพราะพระพุทธเจ้าตรัสรู้เองโดยชอบ ฉะนั้นปัญญาจึงเป็นข้อสำคัญ (สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒนมหาเถร), สัมมาทิฎฐิตามพระเถรธิบายของท่านพระสารีบุตรเถระ, 2553: หน้า 1) บ่อเกิดแห่งปัญญา 3 อย่างคือ สุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และภาวนามยปัญญา เป็นเหตุสำคัญที่ก่อให้เกิดบุคคลผู้ดำเนินชีวิตตามแนวทางแห่งการเกิดปัญญา 3 ประการนี้ ให้เป็นคนที่มีวิสัยทัศน์ คือมีความรู้ในด้านต่าง ๆ และมีศิลป์ คือสามารถนำความรู้ที่มีนั้น ไปประยุกต์ใช้ได้เป็นอย่างดี สามารถพัฒนาตนให้เข้าถึง เข้าใจถึงหลักไตรสิกขา อันได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา ที่เกี่ยวกับการศึกษาในส่วนของศีล สมาธิ และปัญญา จัดเป็นหลักธรรมที่บ่งบอกถึงพระพุทธศาสนาว่าเป็นศาสนาแห่งการศึกษา เป็นศาสนาแห่งปัญญาอย่างแท้จริง

ด้วยเหตุนี้ จึงมีแรงจูงใจที่จะศึกษาศาสตร์และศิลป์ อันได้แก่ความรู้เกี่ยวกับทฤษฎี ข้อเท็จจริงและกฎที่จัดไว้อย่างเป็นระบบ สาขาวิชาหรือสาขาความรู้ต่าง ๆ และมี ศิลป์ คือการมีศาสตร์อันได้แก่องค์ความรู้ ทฤษฎีต่าง ๆ ที่ได้จากการศึกษา และรู้จักนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ ในทุกสังคม ทุกสถานการณ์ บางคนอาจมีศาสตร์ แต่ไม่มีศิลป์ คือมีความรู้ แต่ไม่รู้จักวิธีใช้ เมื่อเป็นผู้มีทั้งศาสตร์และศิลป์ ก็นำไปสู่การพัฒนาหลักไตรสิกขา ต่อยอดการศึกษาของตนตามแนวทางพระพุทธศาสนาให้ดียิ่งขึ้น

2. ศาสตร์และศิลป์

2.1 ศาสตร์

ศาสตร์ หรือ วิทยาศาสตร์ ในภาษาอังกฤษเรียกว่า Science คือ กระบวนการค้นหาความรู้ความจริง อย่างเป็นระบบ ระเบียบ ความหมายคร่าว ๆ ของศาสตร์ คือ การประมวลเอาความรู้ระดับเบื้องต้นทั้งหลาย รวมทั้งประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน เช่น การเอาไม้แห้งเสียดสีทำให้เกิดความร้อน ฯลฯ มาเป็นระบบที่ สอดคล้องกัน มีลักษณะทั่วไปที่ใช้วิเคราะห์ได้กับทุกเหตุการณ์ในหมวดหมู่ของมัน เช่น เราพบว่าเอาของแห้ง ไม่ว่าจะ เป็นไม้แห้ง หญ้าแห้ง มาเสียดสี หรือเอาหินกระทบกันให้เสียดสีมันก็เกิดความร้อน เราก็เอาความรู้และ ประสบการณ์ทั้งหลายมาประมวลได้เป็นข้อความคิดทั่วไปว่า การเสียดสีของของแข็งที่แห้งทำให้เกิดความร้อน ได้ ในแต่ละศาสตร์ก็จะมีทฤษฎี ซึ่งเป็นองค์ความรู้ในศาสตร์แต่ละแขนงที่ใช้ในการหาคำตอบของปัญหาใน หมวดหมู่นั้นๆ ต่อเมื่อออกมาเป็นข้อเท็จจริงที่ไม่อาจโต้แย้งได้จึงมาเป็นกฎในศาสตร์สาขานั้นๆ ศาสตร์อาจ แบ่งออกเป็นสามแขนงใหญ่ คือ ศาสตร์ที่ศึกษาเรื่องราวที่เป็นธรรมชาติ ซึ่งแบ่งแยกออกเป็นวิทยาศาสตร์ บริสุทธิ์ เช่น ฟิสิกส์ เคมี ชีววิทยา และวิทยาศาสตร์ประยุกต์ เช่น วิทยาศาสตร์สุขภาพ วิศวกรรม จุดเด่นของ การศึกษาด้านนี้คือมีกระบวนการพิสูจน์ทราบความรู้อย่างเป็นวิทยาศาสตร์ และความรู้นั้นก็ได้อย่างมี เหตุผลน่าเชื่อถือ ความน่าเชื่อถือนี้มีมากจนสามารถใช้เป็นจุดขาย และดูถูกศาสตร์สาขาอื่นได้ว่าไม่มีความเป็น ศาสตร์ ข้อนำคิดคือ คณิตศาสตร์เป็นเรื่องว่าด้วยตัวเลข ในธรรมชาติมีตัวเลขหรือไม่ มันไม่มี มันเป็นเรื่องที่มนุษย์ คิดขึ้น (จำเริญ ชูประดิษฐ์, 2555: ออนไลน์)

ศาสตร์ หมายถึง ความรู้เกี่ยวกับทฤษฎี ข้อเท็จจริงและกฎที่จัดไว้อย่างเป็นระบบ สาขาวิชาหรือสาขา ความรู้ต่าง ๆ อาทิ ชีววิทยา เคมี ฟิสิกส์ และดาราศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ เป็นต้น เป็นกระบวนการที่เป็น กิจกรรมของมนุษย์ที่ทำให้ได้ความรู้ที่สามารถทดสอบได้ สามารถสั่งสมศาสตร์ให้เกิดขึ้นได้ จากบ่อเกิดปัญญา ทั้ง 3 ประการ ที่กล่าวไว้เบื้องต้น แต่ศาสตร์จะเกิดขึ้นได้ ควรมีหลักอิทธิบาท 4 คอยควบคุม เพื่อให้การศึกษา ทรงจำศาสตร์ต่าง ๆ มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น อิทธิบาท 4 มีดังนี้

- 1) **ฉันทะ** ความพอใจที่อยากจะเรียนรู้ มีเป้าหมายในการศึกษาในศาสตร์นั้น ๆ ที่ตนสนใจ
- 2) **วิริยะ** คือความพากเพียร การกระทำที่ติดต่อ ไม่ขาดตอน เป็นระยะยาว จนประสบ ความสำเร็จ
- 3) **จิตตะ** มีใจจดจ่อ ไม่ทอดทิ้ง สิ่งที่ได้เรียนรู้จากการกระทำ Learning by doing ทำให้เกิด ประสบการณ์ มีความรู้สึกของตัว ที่ได้เรียนรู้ จะสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันหรือในอนาคตได้
- 4) **วิมังสา** ความสอดส่องใน เหตุและผล แห่งความสำเร็จ เกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ ให้ลึกซึ้งยิ่ง ๆ ขึ้นไป ตลอดเวลา โดยใช้ปัญญาความรู้ที่สั่งสมมาให้เกิดประโยชน์กับกับตนเองและสังคมได้อย่างเต็มที่

ดังกล่าวนี้ จะเห็นได้ว่า อิทธิบาท 4 เป็นธรรมที่สำคัญคอยควบคุมผู้ศึกษาใคร่รู้ให้ประสบความสำเร็จในการ ศึกษาศาสตร์ ทฤษฎี หรืออื่น ๆ ที่ตนสนใจ ฐานแห่งความสำเร็จดังคำแปลของ อิทธิบาท ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่ง

ความสำเร็จ ถือเป็น “ Innovation ” นวัตกรรมสุดยอด ที่ใช้ไม่ได้จำกัดกาล ไม่ว่าจะป็นในอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคต หากนำหนักอิทธิบาทประพุดิตตาม ประยุกต์ใช้ ไม่ว่าจะในศาสตร์ไหน ๆ ก็ย่อมประสบความสำเร็จตามเป้าหมายทั้งนั้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2551: หน้า 160)

2.2 ศิลป์

ศิลป์ คือการมีศาสตร์อันได้แก่องค์ความรู้ ทฤษฎีต่าง ๆ ที่ได้จากการศึกษา และรู้จักนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ ในทุกสังคม ทุกสถานการณ์ บางคนอาจมีศาสตร์ แต่ไม่มีศิลป์ คือมีความรู้ แต่ไม่รู้จักวิธีใช้ เหมือนมีอาวุธชั้นดีอยู่ในมือ แต่ใช้ไม่เป็น ดังสำนวนไทยที่ว่า “ความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด” หรือบางคนไม่มีศาสตร์ แต่มีศิลป์ คือคนที่ไม่รู้จักศาสตร์ หรือความรู้อันเป็นระบบอะไรเลย แต่สามารถนำประสบการณ์ไปใช้ในสถานการณ์ที่จำเป็นได้ แต่หากเป็นคนที่มีทั้งศาสตร์และศิลป์ ก็ย่อมก่อประโยชน์ให้แก่ทั้งตนและคนหมู่มากได้ โดยเฉพาะในส่วนของ การนำศาสตร์และศิลป์สร้างสังคมให้มีสันติสุข

ศิลป์จะเปิดขึ้นได้ ก็ด้วยอาศัยหลักการ 4 ประการนี้ คือ

1) **ดูलयพินิจ** หรือ หาทงเลือกที่ดีที่สุด เหมือนอย่างเจ้าชายสิทธัตถะ ทรงเลือกเอาทางเป็นพระพุทเจ้า แทนเป็นจักรพรรดิ ฉะนั้น

2) **หัดคิดให้ลึก** หรือ นิพเพธิกปัญญา ไม่คิดเผิน ๆ แต่เจาะลึกลงไปถึงเบื้องหลัง พระพุทเจ้าทรงคิดลึกกว่า คนสามัญในสมัยของพระองค์ เช่น เรื่อง เกิด แก่ เจ็บ ตาย ทุกคน ยอมแพ้แต่ทรงคิดว่าน่าจะมีทางแก้ เหมือนมีร้อนมีเย็นแก้ มีมืดมีสว่างแก้ เด็กบางคนมีสติปัญญาคิดลึกมาแต่กำเนิด หัดมองคนหรือสิ่งที่ได้พบเห็นให้ลึกกว่าสิ่งที่ปรากฏ เช่น เมื่อพบคน ไม่เพียงแต่สังเกตกิริยาจาพาทงของเขา แต่สังเกต ให้ลึกลงไปถึงนิสัยของเขาด้วย ดูให้ลึกกว่าธรรมดา ตัวอย่างเช่น เด็กคนหนึ่งสอบตก ดูเผิน ๆ เหมือนว่าเกียจคร้าน แต่ที่แท้จริงคือขาดความรู้ เพราะเด็กเกียจคร้านบางคนสอบได้ถ้าเขามีความรู้ในเรื่องนั้น

3) **พยายามคิดค้นหาหลักทั่วไป** หรือ ว่า มีอยู่อย่างไร ในสิ่งที่เกิดขึ้นทุกอย่างที่เราได้พบเห็น หรือ ได้ยินได้ฟัง พระพุทเจ้าของเราได้พระนามว่า สัพพัญญู รู้สิ่งทั้งปวง เพราะทรงค้นพบหลักใหญ่หรือหลักสำคัญทั่วไปของสิ่งทั้งหลาย แล้วสิ่งย่อย ๆ ก็ทรงรู้ให้หมด เหมือนดวงอาทิตย์ขึ้น แสงสว่างกระจายไปทั่ว ความมืดก็หายไป ถ้าใช้ดวงเทียนหรือตะเกียงหรือแม่ไฟฟ้าย่อมสว่างได้ในขอบเขตจำกัด

4) **ความสงสัย** ความสงสัยเป็นบ่อเกิดอีกอย่างหนึ่งของไหวพริบคือศิลป์ในการนำไปใช้ได้จริง คือหัดเป็นคนสงสัยไว้บ้าง หรือเสมอ ๆ แม้นในสิ่งหรือบุคคลที่ใคร ๆ เชื่อสนิท ไม่เคยตั้งข้อสงสัยเลย เราหัดตั้งข้อสงสัยไว้บ้างว่า เป็นเช่นที่คนอื่น ๆ เขาเชื่อกันอยู่หรือเปล่า มองไปทางปรัชญาตะวันตก ความสงสัยเป็น

เบื้องต้นของปรัชญา การแสวงหาความรู้เป็นท่ามกลาง ความรู้ในเรื่องนั้นเป็นที่สุด (วติน อินทสระ, 2561: หน้า 18-19)

2.3 บ่อเกิดแห่งปัญญา

ศาสตร์จะเกิดขึ้นมาได้จากการศึกษา และการศึกษาที่เองก่อให้เกิด ปัญญา คือความรู้ ที่สั่งสมมาจากการศึกษา การค้นคว้าหรือประสบการณ์ แต่ในทางพระพุทธศาสนา ปัญญา แปลว่า ความรู้ทั่ว คือรู้ทั่วถึงเหตุถึงผล รู้อย่างชัดเจน, รู้เรื่องบาปบุญคุณโทษ, รู้สิ่งที่ควรทำควรเว้น เป็นต้น เป็นธรรมชั้นเลิศที่คอยกำกับศรัทธา เพื่อให้เชื่อประกอบด้วยเหตุผล ไม่ให้หลงเชื่ออย่างงมงาย ผู้มีปัญญามากย่อมสามารถสื่อสารทางกาย วาจา หรือแสดงออกให้ผู้อื่นยอมรับ เข้าใจในสิ่งนั้น ๆ ได้ สังคิติสูตร พระสารีบุตรกล่าวว่า ปัญญา สามารถให้เกิดได้ 3 วิธี (ที.ปา. (ไทย) 11/228/171) คือ

ประการที่ 1) **สุตมยปัญญา** ปัญญาที่เกิดจากการฟัง การศึกษาเล่าเรียนจากหนังสือตำรา หรือครูอุปัชฌาย์อาจารย์ ผู้แนะนำพร่ำสอน เป็นต้น

ประการที่ 2) **จินตมยปัญญา** ปัญญาที่เกิดจากการคิด คิดค้น การตรึกตรอง การค้นคว้าวิจัยต่าง ๆ โดยอาศัยความรู้ที่ได้จากการศึกษาเล่าเรียนในส่วนของสุตมยปัญญานั้นเอง

และการเกิดแห่งปัญญาประการที่ 3) คือ **ภาวนามยปัญญา** ปัญญาที่เกิดจากการอบรม โดยการอบรมจิต การเจริญภาวนา จัดเป็นบ่อเกิดแห่งปัญญาชั้นสูงที่แตกต่างจาก 2 ประการแรกเป็นอย่างมาก แต่ก็อาศัยบ่อเกิดปัญญา 2 ประการแรกที่กล่าวมานั้น นำไปสู่การค้นพบ เข้าถึงความรู้ความเข้าใจ สามารถคิดค้น ต่อยอดสร้างสรรค์นวัตกรรม ขึ้นมาได้

สรุปได้ว่าเมื่อมี ๓ บ่อเกิดแห่งปัญญา อันได้แก่ สุตมยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการฟัง จินตมยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการคิด และ ภาวนามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการอบรม นี้แล้ว ย่อมเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมในการศึกษาในส่วนของศาสตร์ความรู้เกี่ยวกับทฤษฎี เป็นต้น อันนำไปสู่การนำศาสตร์ไปใช้ได้อย่างถูกต้องเหมาะสมกับกาลเทศะ หรือบริบทของสังคมนั้น

3. การพัฒนาการศึกษาตามแนวไตรสิกขา

3.1 การพัฒนา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2552: 24-25) ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการพัฒนา ได้เริ่มต้นขึ้นเมื่อคริสต์ศตวรรษที่ 18 เมื่อนักวิชาการต่างพากันคิดค้น เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมมนุษย์ หลังจากนั้นก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขปรับปรุงให้มีอำนาจในการอธิบายสูงขึ้นมาตามลำดับ การจำแนกทฤษฎีการพัฒนานั้น สามารถกระทำได้หลายวิธี เช่น จำแนกตามยุคสมัย จำแนกตามสาขาที่เกี่ยวข้อง จำแนกตามสำนักความคิดของผู้สร้างทฤษฎี จำแนกตามอุดมการณ์อำนาจ หรือจำแนกตามวิถีทัศน์ในด้านต่างๆ

จุดมุ่งหมายของการจำแนกก็เพื่อที่จะให้ผู้ศึกษาทำความเข้าใจในเรื่องการพัฒนา รวมทั้งวิวัฒนาการอย่างเป็นระบบ การที่ผู้ศึกษาจะใช้ระบบการจำแนกแบบใด เพื่อที่จะส่งผลให้การทำความเข้าใจละเอียดอ่อนลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น ย่อมจะขึ้นอยู่กับภูมิหลัง รวมทั้งความถนัดของผู้ศึกษาแต่ละคน ทฤษฎีการพัฒนา สามารถจำแนกออกได้ 2 กลุ่มใหญ่ๆ ตามเงื่อนไขของเวลา คือ กลุ่มทฤษฎียุคก่อนสมัยใหม่ (Pre-Modernization Era) กลุ่มทฤษฎียุคสมัยใหม่ (Modernization Era) ทฤษฎีทั้ง 2 กลุ่ม มีวิวัฒนาการต่อเนื่องกันมาตามธรรมชาติของสังคม ลักษณะที่สำคัญประการหนึ่งของทฤษฎีทางด้านสังคมศาสตร์ ก็คือ การที่จะต้องได้รับการพิสูจน์ความถูกต้องได้ (Falsify) ทุกเมื่อ ตามลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปของสังคม นั่นคือ ไม่มีทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ทฤษฎีใดที่ยิ่งใหญ่ จนสามารถให้คำอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมได้อย่างลึกซึ้งรอบด้าน (Grand Theory) ดังนั้น จึงเป็นการกิจ รวมทั้งความจำเป็นที่ผู้ศึกษาจะต้องติดตาม รื้อสร้าง (Deconstruct) ทำให้เป็นปัจจุบัน (Update) แนวคิดรวมทั้งทฤษฎีต่างๆ เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคมให้ทันสมัยอยู่เสมอ

สนธยา พลศรี (2545: 8) ได้สรุปแนวคิดนักวิชาการต่างๆ ที่กล่าวถึงความหมายของ “การพัฒนา” ว่า

- 1) การทำให้ดีขึ้น เจริญก้าวหน้าขึ้นโดยไม่หยุดนิ่ง
- 2) การเปลี่ยนแปลงสภาพที่ไม่พอใจ ไปสู่สภาพที่น่าพอใจอย่างมีระบบ
- 3) การกระจายรายได้ของบุคคลไปสู่ชุมชน
- 4) กระบวนการเจริญเติบโตในทางเศรษฐกิจ
- 5) กระบวนการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของชนบท ทั้งด้านเศรษฐกิจและ สังคม
- 6) กระบวนการจัดการองค์การทางสังคมที่สามารถไปสู่สภาพที่ดีกว่า
- 7) การปรับปรุงระบบสังคมให้ทันสมัย
- 8) การเพิ่มขีดความสามารถของสังคมอย่างสูงสุด
- 9) การเปลี่ยนแปลงในระบบทั้งคุณภาพ ปริมาณ และสิ่งแวดล้อม
- 10) การเปลี่ยนแปลงที่มีทิศทาง หรือวางแผนไว้ล่วงหน้า
- 11) การสร้างความเสมอภาคด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และระหว่างชุมชนต่างๆ
- 12) การปรับปรุงเงื่อนไขต่างๆที่สังคมไม่พึงปรารถนาและแบ่งแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาออกได้เป็น

3 กลุ่มลักษณะดังนี้กลุ่มที่ 1 มีความคิดเห็นว่า “การพัฒนา” หมายถึงความเจริญเติบโต (Growth) คือ เป็นการเพิ่มผลผลิต ซึ่งกระทำโดย ระบบสังคมร่วมกับสิ่งแวดล้อม เช่น การผลิตข้าวเพิ่มขึ้น การสร้างถนน สะพาน เขื่อน เป็นต้น กลุ่มที่ 2 มีความคิดเห็นว่า การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงระบบกระทำการ เช่น มีการเปลี่ยนแปลงระบบสังคม ระบบการเมือง และระบบการบริหาร กลุ่มที่ 3 มีความคิดเห็นว่า การพัฒนาเป็นการเน้นถึงวัตถุประสงค์หลักถ้าเป็นการบริหาร ก็ต่อบริหารด้วยวัตถุประสงค์ คือ การทำงานที่มุ่งเน้นวัตถุประสงค์

เป็นหลัก กล่าวคือ การพัฒนาต้องเป็นไปตามวัตถุประสงค์ และความต้องการที่ได้รับความเห็นชอบหรือ การสนับสนุนจากบุคคลที่เกี่ยวข้องอย่างกว้างขวาง

3.2 ไตรสิกขา

การฝึกฝนและพัฒนาคนุชยันั้นทางพุทธศาสนาจัดวางเป็นหลักเรียกว่า ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา (อัง.ติก. 20/465/118) ซึ่งถือว่าเป็นระบบการศึกษาที่ทำให้บุคคลพัฒนาอย่างมีบูรณาการ และให้คนุชยัเป็นองค์รวมที่พัฒนาอย่างมีคุณภาพ

1) ศีล เป็นเรื่องของการฝึกในด้านพฤติกรรม โดยเฉพาะพฤติกรรมเคยชิน เครื่องมือที่ใช้ในการฝึกศีล ก็คือวินัย วินัยเป็นจุดเริ่มต้นในกระบวนการศึกษาและการพัฒนาคนุชยั เพราะว่าวินัยเป็นตัวการจ้ดเตรียมชีวิตให้อยู่ในสภาพที่เอื้อต่อการพัฒนา โดยจัดระเบียบความเป็นอยู่ การดำเนินชีวิตและการอยู่ร่วมกันในสังคม ให้เหมาะกับการพัฒนาและให้เอื้อโอกาสในการที่จะพัฒนา เมื่อฝึกได้ผลจนคนมีพฤติกรรมเคยชินที่ดีตามวินัยนั้นแล้วก็เกิดเป็นศีล ดังนั้น โดยสรุปลวินัยจะมาเป็นรูปของการฝึกพฤติกรรมเคยชินที่ดี และการจัดสภาพแวดล้อม ที่จะป้องกันไม่ให้มีพฤติกรรมที่ไม่ดี และเอื้อต่อการมีพฤติกรรมที่ดีที่พึงประสงค์ การฝึกคนให้คุ้นกับพฤติกรรมที่ดี ตลอดจนการจัดระเบียบระบบทั้งหลายทั้งปวงในสังคมคนุชยั

2) สมาธิ เป็นเรื่องของการฝึกในด้านจิต หรือระดับจิตใจ ได้แก่การพัฒนาคุณสมบัติต่างๆ ของจิต ทั้งในด้านคุณธรรม เช่น ความเมตตากรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ในด้านความสามารถของจิต เช่น ความเข้มแข็ง มั่นคง ความเพียรพยายาม ความรับผิดชอบ ความแน่วแน่มั่นคง ความมีสติ สมาธิ และในด้านความสุข เช่น ความอิ่มใจ ความร่าเริงเบิกบานใจ ความสดชื่นผ่อนคลาย ความรู้สึกพอใจ พูดสั้นๆ ว่า พัฒนาคุณภาพ สมรรถภาพ และสุขภาพของจิต

3) ปัญญา เป็นเรื่องของการฝึกหรือพัฒนาในด้านความรู้ความจริง เริ่มตั้งแต่ความเชื่อ ความเห็น ความรู้ ความเข้าใจ ความหยั่งรู้เหตุผล การรู้จักวินิจฉัย ไตร่ตรอง ตรวจสอบ คิดการต่างๆ สร้างสรรค์ เฉพาะอย่างยิ่งเน้นการรู้ตรงตามความเป็นจริง หรือรู้เห็นตามที่มีนเป็น ตลอดจนรู้แจ้งความจริงที่เป็นสากลของสิ่งทั้งปวง จนถึงขั้นรู้เท่าทันธรรมตาของโลกและชีวิต ที่ทำให้มีจิตใจเป็นอิสระ ปลอดปัญหา ไร้ทุกข์ เข้าถึงอิสรภาพ โดยสมบูรณ์

หลักทั้ง 3 ประการที่กล่าวมานี้ เป็นส่วนประกอบของชีวิตที่ดั่งงาม เราก็ฝึกคนให้เจริญงอกงามในองค์ประกอบเหล่านี้ และให้องค์ประกอบเหล่านี้นำเขาสู่การเข้าถึงอิสรภาพและสันติสุขที่แท้จริง ตัวการฝึกที่จะให้มีชีวิตที่ดั่งงามเป็นสิกขา ตัวชีวิตที่ดั่งงามที่เกิดจากการฝึกนั้นก็เป็นมรรค การฝึกที่เรียกว่าสิกขา หรือแปลว่าการศึกษานี้ บางทีก็ใช้ศัพท์แทนเป็นคำว่า ภาวนา ซึ่งก็คือเรื่องของสิกขานั้นเอง แต่คำว่าภาวนา แปลว่าทำให้เจริญ ทำให้เป็นทำให้มีขึ้น หรือฝึกอบรม ภาวนาจัดเป็น 4 อย่าง คือ

- 1) กายภาวนา การพัฒนากาย คือ การมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ
- 2) ศิลภาวนา การพัฒนาศีล คือ การมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับเพื่อนมนุษย์ในสังคม
- 3) จิตภาวนา การพัฒนาจิต คือ การทำจิตใจให้เจริญงอกงามขึ้นในความดีงาม ความเข้มแข็งมั่นคง สงบสุข และเป็นอิสระ
- 4) ปัญญาภาวนา การพัฒนาปัญญา คือ การเสริมสร้าง ความรู้ความเข้าใจ ความคิดเหตุผล และการหยั่งรู้ความจริง จนเข้าถึงอิสรภาพ มีชีวิตที่ดีงามปลอดทุกข์ปราศปัญหา

ภาวนา 4 นี้ จะพูดถึงในหัวข้อต่อไปข้างหน้า คำศัพท์อีกคำหนึ่งที่ใช้แทนสิกขาได้คือคำว่า ทมะ ซึ่งก็แปลว่า การฝึก ทมะเป็นคำที่มาจากกรที่เรามองมนุษย์ โดยเทียบกับสัตว์ทั้งหลายในแง่ของการฝึก ซึ่งจะเห็นได้ว่ามี ๒ ขั้นตอน คือ ขั้นที่หนึ่ง เป็นการฝึกในแง่ของการปราบพยศ ทำให้หมดสัญชาตญาณป่า เป็นแง่ลบ อีกขั้นหนึ่งมองในแง่บวก เป็นการฝึกให้ทำอะไรต่ออะไรได้อย่างพิเศษ หรือที่ดั่งงามเป็นประโยชน์ ทมะ เป็นการฝึก ถ้าเป็นคนก็เป็นทมะ แปลว่า ผู้ที่จะต้อง (ได้รับการ) ฝึก ดังที่ปรากฏในบทพุทธคุณที่ยกมาให้ดูข้างต้น (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2562: หน้า 46)

4. สรุป

บ่อเกิดปัญญา 3 ประการ คือ สุตมยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการฟัง จินตามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการคิด และ ภาวนามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการอบรม นี้แล้ว ย่อมเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมในการศึกษาในส่วนของศาสตร์ความรู้เกี่ยวกับทฤษฎี เป็นต้น อันนำไปสู่การนำศาสตร์ไปใช้ได้อย่างถูกต้อง เหมาะสมกับกาลเทศะ หรือบริบทของสังคมนั้น ๆ ซึ่งก็คือศิลป์ หรือวิธีนำไปประยุกต์ใช้ โดยนำศาสตร์และศิลป์ผสมผสานกันอย่างกลมกลืน ในการพัฒนาการศึกษาในส่วนของไตรสิกขา อันได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา เป็นการฝึกฝนและพัฒนาตนทางพุทธศาสนา ถือว่าเป็นระบบการศึกษาที่ทำให้บุคคลพัฒนาอย่างมีบูรณาการ และให้มนุษย์เป็นองค์รวมที่พัฒนาอย่างมีดุลยภาพ คือ ศีล เป็นเรื่องของการฝึกในด้านพฤติกรรม โดยเฉพาะพฤติกรรมเคยชิน เป็นวินัยเป็นจุดเริ่มต้นในกระบวนการศึกษาและการพัฒนามนุษย์ สมาธิ เป็นเรื่องของการฝึกในด้านจิตหรือระดับจิตใจ ได้แก่การพัฒนาคุณสมบัติต่างๆ ของจิต ทั้งในด้านคุณธรรม เช่น ความเมตตากรุณา เป็นต้น และ ปัญญา เป็นเรื่องของการฝึกหรือพัฒนาในด้านการรู้ความจริง เริ่มตั้งแต่ความเชื่อ ความเห็น ความรู้ ความเข้าใจ ความหยั่งรู้เหตุผล การรู้จักวินิจฉัย ไตร่ตรอง ตรวจสอบ คิดการต่าง ๆ สร้างสรรค์

หลักไตรสิกขาที่ถูกบุคคลผู้มีความรู้ความเข้าใจอย่างดี และมีไหวพริบในการดัดศักยภาพของศาสตร์ที่ตัวเองได้ศึกษา มาใช้ได้ตรงกับเหตุการณ์ สถานการณ์ ที่ประจวบเข้าในขณะนั้น หรือที่คาดคะเนไว้ในอนาคตว่าเกิดขึ้น ก็สามารถใช้ความรู้ความสามารถที่ได้สั่งสมมา แก้ไขปรับปรุง หรือพัฒนาสิ่งที่ประสบให้เป็นไปในทิศทางที่ดีมากกว่าเดิม ทั้งศาสตร์และเป็นปัจจัยที่ช่วยสนับสนุนผู้ปฏิบัติตามแนวไตรสิกขา ให้ดำรงตนอยู่ในแนวทางแห่งศีล สมาธิปัญญา อันจะนำพาผู้รู้และปฏิบัติตามให้ถึงความสำเร็จตามที่หวัง

5. เอกสารอ้างอิง

- การศาสนา. (2552). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง*. เล่มที่ 11, 20. กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา.
- จำเริญ ชูประดิษฐ์. (2555). ศาสตร์คืออะไร. สืบค้นเมื่อ 9 พฤษภาคม 2565. จาก <https://www.gotoknow.org/posts/463422> (9/05/2565)
- พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ.ปยุตฺโต). (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, (พิมพ์ครั้งที่ 16). กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด.
- พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ.ปยุตฺโต). (2552). *การศึกษาทั่วไปเพื่อพัฒนามนุษย์*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- วศิน อินทสระ. (2561). *พุทธปฏิภาณ*. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสำนักพิมพ์สุภา จำกัด.
- สนธยา พลศรี. (2545). *ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก. (เจริญ สุวฑฺฒนมหาเถร). (2553). *สัมมาทิฐิตามพระเถรอธิบายของท่านพระสารีบุตรเถระ*. พิมพ์ครั้งที่. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์, (ป.อ.ปยุตฺโต). (2562). *จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร*. พิมพ์ครั้งที่ 14. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.

